

ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ

କୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ସୁଆର

ଭିନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ଵିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ କ୍ଷଣକଳ୍ପା ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ସଂପନ୍ନ ଦେବ ପ୍ରେରିତ କେତେକ ମନୀଷୀ ଭକ୍ତଙ୍କ ସାରସ୍ଵତ ବାଣୀ ଭଣ୍ଡାରକୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ପୁଷ୍ପରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ଅନ୍ୟତମ ।

୧୮୫୩ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ୨୯ ତାରିଖ ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ପଞ୍ଚମୀ ବିଦ୍ୟାଦାତ୍ରୀ ବୀଣାପାଣିଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆରାଧନା ଦିବସର ଶୁଭ ସଂକେତ ନେଇ ସେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ (ଏକ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପରିବାରରେ) ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ ଭାଗୀରଥ ରାଓ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଅମ୍ବିକା ବାଲ । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀଙ୍କୁ ହରାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଜୀବନ ମାତୃସ୍ମୃତିକୁ ହୃଦୟରେ ସେ ଜାଗ୍ରତ କରି ରଖୁଥିଲେ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଥିଲା ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଗଭୀର ଆତ୍ମବିଶ୍ଵାସ । ପିଲାଟି ଦିନରୁ ସେ ଭଗବତ ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରୁଥିଲେ । ମାତାଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଭକ୍ତିପଥ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ କବିତାରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ପରିଦୃଷ୍ଟ । ମୋଟ ଉପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧକ । ଏଣୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ‘ରକ୍ଷିକବି’ ବା ‘ଭକ୍ତକବି’ ରୂପେ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଇଅଛି ।

ସେ ଏକାଧାରରେ ଜ୍ଞାନୀ, କବି, ଭକ୍ତ, ସାଧକ ଓ ପ୍ରକୃତି ଉପାସକ ଥିଲେ । ଭକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ବ୍ରହ୍ମଧର୍ମରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ନିୟମ ବନ୍ଧା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ସଂଯମକୁ ସେ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଦୈନିକ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ ଉଠି ସେ ନିତ୍ୟ କର୍ମ ଶେଷ କରିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ସେ ମନରୁ ଉପାସନା ସଂଗୀତ ରଚନା କରି ଏକତାରା ସାହାଯ୍ୟରେ ତାହା ଗାନ କଲାପରେ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଗଣ ମିଳିତ କଣ୍ଠରେ ତାକୁ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଖାଦ୍ୟପେୟ ଓ ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଓ ନିରାତମ୍ଭର ଥିଲା । ସେ ନିରାମିଷାସୀ ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ସାଧୁ ସ୍ଵଭାବ ଓ ମଧୁର ଚରିତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକୃତ କରୁଥିଲା । ଠିକ୍ ସେହିପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଟି କବିତା ସୁଦ୍ଧ ଓ ପବିତ୍ର ଭାବର ଉଦ୍ରେକ କରାଏ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସେ ଯେପରି ସରଳ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ସେହିପରି ସରଳ ପ୍ରକାଶ ହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଅସଲ ବିଶେଷତ୍ଵ । ‘ସୀତା ବନବାସ’ରେ କବି ଯେ କରୁଣ ରସର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଶୁଷ୍କଚକ୍ଷୁକୁ ଆର୍ଦ୍ର କରେ । ଉଦାହରଣତଃ -

‘ଚରଣ ପଦ୍ମତଳୁ ଦୟାସାଗର
ସତେ କି ଏ ଦାସୀ କି କଲ ଅନ୍ତର ।
କେମନ୍ତେ କହ ପ୍ରଭୁ, ବଂଚିବି ଦିନ
ହରାଇ ସେ ଯୁଗଳ ପଦ-ନଳିନ ।
କାହିଁ ଶରଣ ଆଜି ହେ ରଘୁରାଜ,
ଜାନକୀ ଅଭାଗିନୀ ପଶିବ ଆଜ ।’

ଭକ୍ତ ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକରେ ସୀତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଶୋକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । କବିଙ୍କର ‘ଜୀବନ ଚିନ୍ତା’ କବିତାଟି ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକାଚେତାବନୀ । ଏଥିରେ କବି ମଧୁସୂଦନ ଜୀବନରେ ସଂସାରର ଅସାରତାକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଚିରନ୍ତନତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ଏ ଜଗତ ଅନିତ୍ୟ - ଏ ଜୀବନ କ୍ଷଣ ଭଙ୍ଗୁର । ଏଠି ଧନ, ମାନ, ଯଶ, ମମତା ସବୁକିଛି ଅସାର । ଯୌବନ ଏଠି ଅସ୍ଥିର । ମଣିଷର ଜୀବନ ଏଠି ଦୁଃଖ ଜର୍ଜର ।

କବିଙ୍କ ରଚିତ ‘ଏ ସୃଷ୍ଟି ଅମୃତମୟ ହେ’ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ କବିତା । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିରେ ମଧୁସୂଦନ ମହୋଦ ଆନନ୍ଦବାଦର (Rodust Optimism) ପରି ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧି ମିଳି ଥାଏ । ଉଦାହରଣତଃ -

ମଧୁମୟ ସୃଷ୍ଟି ସୁଧାମୟ ସୃଷ୍ଟି
ଏ ସୃଷ୍ଟି ଅମୃତମୟ ହେ,
ଜାଗ ନରନାରୀ ଅମୃତ ସନ୍ତତି
ପ୍ରିୟ ସେ ଅମୃତ ପୟହେ ।
ପିଇ ସେ ଅମୃତ ଦିବସ ଶର୍ବରୀ
ଗାଅ ଅମୃତର ଜୟ ହେ ।

ଏଥିରେ ଶୋକ ଓ ଦୁଃଖର ଚିହ୍ନ ଗନ୍ଧ ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ
କୌଣସି ବିନ୍ଦୁ ଉପସ୍ଥିତି ହୋଇ ନାହିଁ । ସବୁ ଆନନ୍ଦମୟ, ଅମୃତମୟ ।
ତେଣୁ ଶିଶୁ ପରି ହାତଟେକି ଉଛୁଳା ହସ ହସି ନୃତ୍ୟ କରି ଗାଇଥିବା
ପଂକ୍ତି ଏକାନ୍ତ ହୃଦୟ ନିଷ୍ପନ୍ନ, ଆବେଗାତ୍ମକ ଓ ଭାବବିହ୍ୱଳ ମନେହୁଏ ।

‘ଭାରତ-ଭାବନା’ କବିତାରେ କବି ଭାରତର ଅତୀତ ଗୌରବ
ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି -

‘କାହିଁ ସେହି ନଦୀ ପୁଣ୍ୟୋତୟା ସରସ୍ୱତୀ,
ଯା’ର କୂଳେ ରଷିକବିଙ୍କ ସ୍ମୃତିଲା ଗନ୍ଧୀରେ
ଜଗନ୍ନାଥ ବେଦ ରୂପେ ମୋହି ବସୁମତୀ
ଅମୃତ ସଂଗୀତ ତାଳେ x x x

କବିତାଟି ପାଠ କରି ପ୍ରତି ଭାରତୀୟର ଜଡ଼ସୁପ୍ତ ଅନ୍ତର
ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ହେଲେ ସ୍ୱପିତ ହୋଇଉଠେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର
ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ରଷିକବିଙ୍କ ସାଧନା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନର ମୌଳିକ
ଆଦର୍ଶ ହେବା ସଂଗେ ‘ରଷି ପ୍ରାଣେ ଦେବାବତରଣ’ ଓ ‘ହିମାଚଳେ
ଉଦୟ ଉତ୍ତର’ କବିତାରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପରିକଳ୍ପନାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ।

ପ୍ରକୃତିର ଶୋଭା ବୈଭବରେ ତାଙ୍କ କବି ପ୍ରାଣ ପ୍ରକୃତି ସହିତ
ପରିଣତ ଓ ବିଲୀନ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମୁଖ ନିଃସୃତ ହୋଇଛି -

‘ମୋ ପ୍ରାଣ ବିଲୀନ ହେଲା ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣେ ।’

ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ଭକ୍ତ ପ୍ରବର ମଧୁସୂଦନ
ଭଗବାନଙ୍କ ସତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । କଥାରେ କହନ୍ତି - ‘ଯାହାର
ମନ ଯେତେ ବଡ଼ ତା’ର ପ୍ରଭୁ ସେତେ ବଡ଼ ।’ କାଷ୍ଠ ବିଗ୍ରହରେ,
ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରସ୍ତରେ, ମୁଠାଏ ଧୂଳି କଣାରେ, ବିନ୍ଦୁଏ ଜଳରେ ଏବଂ ଗୋଟିଏ
ଫୁଲରେ ତ ପୁଣି ତା’ର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାର ଛିତି । ଠିକ୍ ଏହାର
ଅପୂର୍ବ ରୂପାୟନ ଦେଖା ଦେଇଛି ଭକ୍ତ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନରେ ।
ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ - ‘ବିଭୁଙ୍କର ଆଦେଶରେ ଏ ସୃଷ୍ଟି
ପରିଚାଳିତ । ସେ ଇଚ୍ଛା ନକଲେ ଦୁନିଆରେ ଦୁବନ୍ଦାସ ମଧ୍ୟ ହଲେ
ନାହିଁ । ଏହି ମହାମହିମ ବିଭୁଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ ଭକ୍ତ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ
ଅନ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଶିଶୁ ସୁଲଭ ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ସେହି
ଶିଶୁ ସୁଲଭ ମନୋବୃତ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।
ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ -

ଜିହ୍ୱର ଦୟାର ସାଗର
ତାଙ୍କରି ମହିମା ସୁମର ।

(ସୁନ୍ଦର ସଂସାର)

ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘ପରିବାର’ କବିତାଟି ଏକ ସୁନ୍ଦର, ଶିକ୍ଷଣୀୟ
ଓ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ଏହି କବିତାଟି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁର ହୃଦୟକୁ ଯେ ନିଶ୍ଚୟ
ପ୍ରଭାବିତ କରିବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ -

‘ପିତା ମାତା ପରି ଆଉ କେ ଅଛି ସଂସାରେ
ଧନ୍ୟ ସେ ଯେ ପ୍ରାଣ ଦିଏ ତାଙ୍କରି ସେବାରେ
ବୈକୁଣ୍ଠ ସମାନ ଆହା ଅଟେ ସେହି ଘର
ପରସ୍ପର ସ୍ନେହ ଯହିଁ ଥାଏ ନିରନ୍ତର ।’

ବାସ୍ତବିକ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଶିଶୁ ଗୀତିକାଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଚିରନ୍ତନ
ସୃଷ୍ଟି -

‘ରାତି ପାହିଲାଣି ରାବଲ କାଉ
ଉଠ ଉଠ ମଠ ନକର ଆଉ ।’
ମିଥ୍ୟାକୁ ପାପ ବୋଲି ଜାଣି
କହିବ ସଦା ସତ୍ୟବାଣୀ । ଇତ୍ୟାଦି...

ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସମଗ୍ର ସାରସ୍ୱତ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ଆମେ କବି
ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଗୁରୁ ବା ଶିକ୍ଷକ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ
ପାଉ । କାରଣ ସେ ଆଜୀବନ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଜୀବନର
ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ସହିତ ସେ ଅତି ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସଂପର୍କିତ
ହୋଇପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଉପଦେଶ ଛଳରେ ସେ କହୁଥିଲେ -

‘ବାଳକେ ମୋର ବୋଲ କର
ସତ୍ୟ ପାଳିବ ନିରନ୍ତର ।
ଅଳସ ପଣ ପରିହରି
ଆନନ୍ଦେ ପରିଶ୍ରମ କରି ।’

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦାନ
ହେଉଛି ଗୀତିକବିତା । ପୂର୍ବେ ଚାଟଶାଳୀମାନଙ୍କରେ ଚାଟଶାଳୀ ପାଠ,
କୋଇଲି, ଗୋପୀଭାଷା, କଳାକଳେବର କହ୍ନାଇ ମୁଖ୍ୟତଃ
ଶିଶୁମାନଙ୍କର ପାଠ୍ୟ ଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କୋମଳମତି ଶିଶୁପ୍ରାଣକୁ
ସ୍ପର୍ଶ କଲାପରି ଆଉ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସୃଷ୍ଟି ନଥିଲା । ତେଣୁ
ଆଧୁନିକ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଯାଏ, ତାହାର ପ୍ରଥମ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଥିଲେ ମଧୁସୂଦନ ।

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଅଭାବକୁ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରି
ଉପାଦେୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିବାରେ ବୃତ୍ତ ସଂକଳ୍ପ ହୋଇଥିଲେ
ତେଣୁ ସେ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ, ଶିଶୁ ସଂଗୀତ, ଛାନ୍ଦମାଳା,

ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ, ବାଳ ରାମାୟଣ ପ୍ରଭୃତି ଅପୂର୍ବ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କୃତି ଧର୍ମଭାବ ଓ ଉପଦେଶାତ୍ମକ ବାଣୀରେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଏବଂ ବାଳରାମାୟଣ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ତଥା ଦୃଢ଼ ମାନବ ରୂପେ ନିର୍ମାଣ କରିବା ପାଇଁ ସତତ ଚପ୍ପର ।

‘ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ’ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି କବିତା ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରତ୍ନ । ତେଣୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରଚଳନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ବି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ‘ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ’ର ଆଦର ରହିଛି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଏହା ଆଦରର ଗଣିଧନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବ ।

ବିଶେଷ କରି ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ରଚିତ କବିତାମାନଙ୍କରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଉପଯୋଗିତା ଅପେକ୍ଷା ଶିଶୁପ୍ରାଣକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବାର କଳା ଅଧିକା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବିତାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶନ ଏତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ବ୍ୟାପକ ଯେ କେବଳ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ରଚନା ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନହୋଇ କି ଶିକ୍ଷିତ ଅଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର କଥା କଥାରେ ବ୍ୟବହାରିକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରବଚନର ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଗଠନ, ନୈତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଜୀବନକୁ ସତ୍ୟ ଶିବସୁନ୍ଦରର ଜ୍ୟୋତିରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସେ ଲେଖନୀ ତାଳନା କରିଥିଲେ । ବିଶେଷ କରି ଅକ୍ଷର ପରିଚୟଠାରୁ ଶିଶୁକୁ ଏକ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଉପଦେଶ ଦେବା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମାଧ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟାସ ଅତୀବ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଗୀତ ଛନ୍ଦରେ, ଗଳ୍ପ ଛନ୍ଦରେ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟତାକୁ ଅବହିତ କରିବା ଓ ତା’ର ଶିଶୁ ମନରେ ସେଥିପାଇଁ ଉତ୍ତମ କୌତୂହଳ ଓ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ସେ ଯତ୍ନପରୋନାସ୍ତି ତେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । କାରଣ ଶିଶୁ ଗୀତ ଶୁଣିବା ଓ ଗାଇବାକୁ ଭଲ ପାଏ । ବର୍ଣ୍ଣବୋଧରେ ମଧୁସୂଦନ ଦିବସ, ସପ୍ତାହ ଓ ସପ୍ତାହର ବିଭିନ୍ନ ବାରର ନାମକରଣ ଶିଶୁକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଅତି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

‘ଦିନ ରାତି ମିଶି ଦିବସ ଏକ,
ସାତ ଦିବସରେ ସପ୍ତାହ ଲେଖ ।
ସପ୍ତାହରେ ସାତବାରର ନାମ,
ମନେ ସଦା ରଖୁଥିବ ହେ ରାମ ।
ରବି ପରେ ସୋମ ତା’ପରେ ମଙ୍ଗଳ
ତା’ପରେ ଯେ ବୁଧବାର,
ଗୁରୁ ଶୁକ୍ଳ ଶନି ଆସେ ତାହାପରେ
ସାତବାର ଏ ପ୍ରକାର ।’

ଶିଶୁ ଚିତ୍ତରେ ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଓ ପୁଣ୍ୟ ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ତା’ର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ଚାରିତ୍ରିକ ସୁଷମା ବିକଶିତ ହୁଏ । ଜଗତକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ତାଙ୍କରି ଗୁଣାନୁକୀର୍ତ୍ତନ ଓ ମହିମା ଶ୍ରବଣରେ ଅନାହତ ଆଗ୍ରହ ଫଳରେ ମଣିଷ ଜୀବନରେ ପୁଣ୍ୟର ଜ୍ୟୋତି ବିଛୁରିତ ହୁଏ ବୋଲି କବି ମଧୁସୂଦନ ଭାବି ଥିଲେ । ତେଣୁ ଶିଶୁ ମନରେ ଭକ୍ତି ସଂଚାର ଓ ଜଗତକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମହିମା ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ନିଃସୂତ ପଂକ୍ତି ହେଉଛି -

‘ଯାହା ମୁଁ କରଇ, ଯାହା ମୁଁ କହଇ, ଯାହା ମୁଁ ଚିନ୍ତଇ ମନେ
ଜଗତର କର୍ତ୍ତା, ପରମ-ଇଶ୍ୱର, ଜାଣୁଛନ୍ତି ପ୍ରତି କ୍ଷଣେ ।
ମୋ ପାଶେ ଅଛନ୍ତି ଦିବସ ରଜନୀ ମହାପ୍ରଭୁ ପରାପୁର
ଏକଥା ସୁମରି, ହୃଦୟେ ତାହାଙ୍କୁ ପୂଜିବି ମୁଁ ନିରନ୍ତର ।’

ଶିଶୁ ତା’ର ନିତିଦିନିଆ ଜୀବନରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ବେଶୀ ଆସେ, ସେହିମାନଙ୍କ କଥାକୁ ଚିତ୍ରାକାରରେ ଓ ସହଜ, ସରଳ ଭାଷାରେ ରୂପାୟିତ କଲେ ତାହା ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କବି ଗାଇ, ମହିଷୀ, କୁକୁର, ବିଲେଇ, ହାତୀ, ଛେଳି ବିଲୁଆ ଆଦିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ତା’ର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଆସୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟରୁ ସକାଳ, ସନ୍ଧ୍ୟା, ରାତ୍ରି, ହାଟ ପ୍ରଭୃତି ସେ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଚିତ୍ର ଯଥା- ଛଅ ଋତୁ, ନଦୀ, ପବନ ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଛଅ ଋତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ, ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ।

ସାଧାରଣ ଜୀବଜନ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଆରୋପ କରି ମଣିଷ ପରି କଥା କୁହାଇବାରେ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ନିଃସୂତ ସିଂହ-ମୂଷା (ଶିଶୁବୋଧ), ବେଙ୍ଗର ଅହଂକାର (ବାଳବୋଧ), ମାଙ୍କଡ଼ ଓ କୁମ୍ଭୀର (ବାଳବୋଧ), ତିନି ଗଛ କଥା (ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ) ପ୍ରଭୃତି ଆନନ୍ଦୋଦ୍‌ଘାତକ ମନେହୁଏ ।

ଆକବର, ବୁଦ୍ଧ, ରଘୁନାଥ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଆଦି ଐତିହାସିକ ଚରିତ୍ର ଗଳ୍ପ ଛଳରେ କହିବା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ଜୀବନୀ ସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତିସ୍ଥାପନ ସାଙ୍ଗକୁ ଶିଶୁକୁ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ ଏହି ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକରେ କବିଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ମନେହୁଏ ।

ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ, ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା ଓ ବାଳବୋଧର ଗଦ୍ୟଶୈଳୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତ, ସଂଯତ ଓ ଗାନ୍ଧୀୟଭରା । ଶିଶୁ ଉପଯୋଗୀ ବହୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ତଥ୍ୟ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବସିତ ହୋଇଥିବା ସଂଗେସଂଗେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇପାରିଛି । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମନକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ଭଳି

ରୀତିରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟ ଲିଖିତ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରିଚୟ ‘ବାଳବୋଧ’ରୁ ଏକାନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ମନେହୁଏ ।

ସର୍ବୋପରି ଶିଶୁ ପାଠ୍ୟ ଲେଖିବାବେଳେ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଶିଶୁର ସରଳ ପ୍ରାଣ ଓ ଅନାବିଳ ହୃଦୟ ପ୍ରୀତିରେ ନିଜେ ଯେପରି ମଧୁସୂଦନ ବିହ୍ୱଳ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନିଜ ପାଇଁ ଏକ ଏକକ ଓ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଛନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣମାଳାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉଚ୍ଚ କଠିନ ସାହିତ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତାରେ ମଧୁସୂଦନ ହାତ ଦେଇଥିଲେ । ଶିଶୁର କ୍ରନ୍ଦନ, ଉଚ୍ଛ୍ୱଳା ହସ, ପ୍ରାଣର ଆବେଗ ଓ ଲାସ୍ୟମୟ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନତା, ଜୀବନର ବନ୍ଧନ ଶୂନ୍ୟତା ଚିତ୍ରିତ, ସାରଳ୍ୟ କବି ଲେଖନୀର ଅସଲ ସାମଗ୍ରୀ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସଂସାର ଦୁଃଖ ଜଞ୍ଜାଳପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ର ଏହି ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତରେ ଯେ ନିଜକୁ ଶିଶୁତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକରୁ ନିବୃତ୍ତ ରଖି ତଳି ପାରିଥାଏ । ସେ ଏକା ଜୀବନରେ ସୁଖୀ । ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ହୃଦୟ ଅନେକ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହି ସାରଳ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ତେଣୁ ଶିଶୁପ୍ରାଣରେ ସେ ବିଶ୍ୱ ଦେବତାଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଥିଲେ ।

ଶିଶୁ ମନକୁ ଛୁଇଁଲା ଭଳି ଓ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଗଢ଼ି ଚୋଳିଲା ଭଳି ମଧୁର ସ୍ୱାଦ୍ୟ ଭାଷାରେ ରଚିତ ତାଙ୍କର ଶିଶୁ ଗାତିକାଗୁଡ଼ିକ ବାସ୍ତବରେ ଏକ ଚିରନ୍ତନ ସୃଷ୍ଟି ଓ ତାଙ୍କ ସାଧନାର ଚରମ ସିଦ୍ଧି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ମଧୁସୂଦନ ଥିଲେ ଧର୍ମ ପରାୟଣ ଓ ନୀତିବାଦୀ କବି । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ସେ ଥିଲେ ପ୍ରିୟତମ ଛାତ୍ର । ଉଭୟଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗଭୀର ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସେ କଟକ ନଗରୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ‘ଟାଉନ ଭିକ୍ଟୋରିଆ ସ୍କୁଲ’ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସେହି ସ୍କୁଲର ନାମ କରଣ କରାଗଲା ‘ଉତ୍କଳମଧୁ ବିଦ୍ୟାପୀଠ’ ।

ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସଂଖ୍ୟାଧିକ କବିତା, ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଶିଶୁ ମନଲାଖୀ ଜୀବନୀ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ କବିତାବଳୀ, ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା, ଛାନ୍ଦମାଳା, ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ, ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ବାଳବୋଧ, ଶିଶୁବୋଧ, ପ୍ରାଣୟର ଅଭୂତ ପରିଣାମ, ସଂଗୀତମାଳା, ଉତ୍କଳଗାଥା, କୁସୁମାଞ୍ଜଳି, ବାଳ ରାମାୟଣ ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ବହୁ ସମାଜସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ରହି ବିଧିବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ମଧୁସୂଦନ ୧୯୧୨ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସ ୨୮ ତାରିଖ ଦିନ ମାନବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଆଜି ଏ ମର ଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସେହି ଅମର ଲେଖନୀରୁ ନିଃସୃତ ବିପୁଳ ପ୍ରତିଭା ଆମ ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ଶିଖାରୂପେ ଚିତ୍ରିତ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅପରିସୀମ । ବିଶେଷ କରି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେଉଁ ନିରୋଳା ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦାନମାନ ପରିବେଷଣ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା ବା ଜନକ ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରାଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଯେତେ ଦିନ ଜୀବିତ ରହିବ, ଶିଶୁପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣେତା, ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟକାର, ଶିକ୍ଷକ ଓ ରକ୍ଷିପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନ ସେତେଦିନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆର ପ୍ରାଚୀ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ଏମ୍.ଆଇ.ଜି.ସ୍ୱାମି- ୪୨/୧

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରପୁର ହାଉସିଂ ବୋର୍ଡ଼ କଲୋନୀ

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୬